

Az Adástevekre Száműzött

Pápai Főiskola

97 1876e
Parencia

AZ ADÁSZTEVELRE SZÁMÜZÖTT PÁPAI FŐISKOLA

1753—1783.

I r t a

és a pápai diákok 1933 október 15-i
emlékballagása alkalmával az adásztevelii
ref. templomban felolvasta :

DR. TÓTH ENDRE
a pápai ref. főiskola igazgatója.

Pápa, 1933. Főiskolai könyvnyomda.

AZ ADÁSZTEVELRE SZÁMÜZÖTT PÁPAI FŐISKOLA

1753—1783.

I r t a

és a pápai diákok 1933 október 15-i
emlékballágása alkalmával az adásztevelí
ref. templomban felolvasta :

DR. TÓTH ENDRE

a pápai ref. főiskola igazgatója.

*A főiskolai könyvtárnak
Dr. Tóth Endre*

Pápa, 1933. Főiskolai könyvnyomda.

Mélyen tisztelt Közönség!

Régi dolgokra, régi emberekre, régi diákokra emlékezni jöttünk ide, az adászteveli gyülekezet templomába.

Hallgassátok meg a régi történetet — a mesébe illő hőskölteményt — az Adásztevelre száműzött pápai főiskola történetét!

1531 óta számlálta esztendeit a pápai főiskola. Sok nélkülözéssel, megvertetéssel, de Istenben bizva meg nem tántorodott, el nem enyészett nélkülözések és megvertetések között sem. Mignem a külső erők, az erősebb fegyvere be nem zárta kapuit s el nem némította a pápai professzorok és diákok ajkát.

A pápai földesúr megirigyelte a reformátusok vallásszabadságát s már 1749-ben kérvényt adott be a magyar királyi helytartótanácshoz, melyben azt állította, hogy a pápai reformátusok törvénytelenül gyakorolják szabadon vallásukat s épen azért császári rendelet kibocsátását kérte, amellyel ez a törvénytelenység megszüntetessék s a pápai reformátusoktól templom, iskola, paróchia elvételessék és soha többé istentisztelet, s is-

kolai tanítás Pápán ne lehessen. E kérvény beadása után a Helytartótanács sorozatos vizsgálatot tartott Pápán, amelyeknek bevégeztével 1752 május 8-án a Helytartótanács kiadta a rendeletet, hogy a pápaiak temploma és főiskolája elvételessék s istentisztelet és tanítás Pápán megszűnjék. A pápaiak mit sem tudtak arról, hogy ez a rendelet kiadatott. Ők jó reménységgel voltak, hogy amint évszázadok óta minden zaklatás ellenére is szabadon folytathatták egyházi életüket Pápán, ezuttal is elmúlik a baj.

Amint a parancsolat leérkezett a vármegye akkori főispánjához, Biró Márton veszprémi püspökhöz, »mindgyárt közgyűlést rendelt 1752 május 12-én Pápára. A gyűlés a pápai várban tartott, az egyház előljárói semmit is a dologban nem tudván, sem senki által nem tudósítatván, bementek és jelen voltak a gyűlésen, maga a gróf is jelen volt. Ekkor kihirdették azt a parancsolatot. A vár kapuját bezárták, senkit se ki, se be nem eresztettek, mindjárt intézkedtek a parancs végrehajtásáról, kiküldvén magát az alispánt, a szolgabíró és megyei esküdteket a templom és iskola elvételére, akik is a vármegye katonáival kimenvén a várbul, de mást senkit ki nem eresztve, elrémítették a prédikátorokat és a professzort és az egész iskolai deákságot s ifjuságot kipanacsolták s tüstént kihordották, kegyetlenked-

tek minden ellen, egész oskolánk ifjait kikergetvén elszélesztették, mindent elvettek, semmi könyörgésre nem hajlottak, még az elhordozáskodásra is időt nem engedtek». Egy akkori pápai diák, Szokolay János, késő öreg korában így emlékszik vissza az akkor történetekre: »Én is az akkori collegiombeli tanulóifjuságnak vagy deákságnak egyik tagja lévén, jelen voltam azon kegyetlen üldözésnek tüzeiben, sáfári tisztet viselvén, mint akinél állottak épen akkor a templom és iskola kulcsai. Nagy hirtelenséggel rajtunk rontottak, bejövén a collegiumba, kezökbe tartva a kir. parancsolatot. Követelték a kulcsok előadását, keresték, hogy kinél van. Én gyermekifjú lévén, annyira megijedtem, hogy még az sem jutott eszembe, hogy nálam van. Nem kapván meg a kulcsokat, lakatosokat hívtak az ajtók felnyitására. Ez délelőtt 11—12 óra között történt s nekünk keményen megparancsolták, hogy délután 2 órára egészen kitakarodjunk... A nép is a mezőről hazatakarodván, s a szomorú változást meghallván, egeket érdeklő sirás-rivás hallatszott mindenfelé a részünkön valók között... Sokan közülünk magoknak menedékhelyet keresni eloszlottak, a professzor és vagy öt diák még egy ideig a városba bujkált, lappangott, hátha valami csak történik s újra meg nyílik az iskola, — de a hiába való bujkálás után ezek is szétoszlottak...»

Ez majus 12-én történt. Másnap a pápai előljárók kérésére kiadták a rendeletet másolatban az előljáróknak s ezek neki ültek tanácskozni, mit lehetne tenni. A dolog sürgős volt s elhatározták, hogy azonnal kérvényt kell írni Bécsbe a királynőhöz, Mária Teréziához s zörgetni a vallásgyakorlat visszaadásáért. Meghányták-vetették a dolgot mindenféleképen. S belátták, hogy a visszaállításra vonatkozó kérés eredményre nem vezethet, — valamiképen pedig mégis megakarták nyerni a lelkész és iskola tartás engedélyét, ezért elhatározták, hogy e kérésük mellett, ha ez nem teljesíthető, kérni fogják, hogy vagy az alsóvárosban, amely akkor a városon kívül feküdt, emelhessenek templomot és iskolát, vagy ha még ez sem volna lehetséges, a szomszédos adászteveli gyülekezet templomát megnagyobbíthassák s a főiskolát ott elhelyezhessék.

Mielőtt ezt a kérvényt elvitték volna Bécsbe, — mint az akkori egyházi főgondnok, Cseh Csuzi Pál feljegyezte: »Adászteveli birtokos és előljáró uraimék közül négyet magunkhoz hivatván, akaratunkat és szándékunkat közöltük ő kegyelmekkel, hogy ha valami módon kérésünkkel sem a régi oskolánkat, parochiális házainkat és templomainkat vissza nem nyerhetnénk, sem pedig a pápai háttárban nem építhetnénk, tehát ha csak Adász Tevelyen engedne Fels. Király

Kegyelmes Asszonyunk azok felállításiára szabadságot, azzal is megelégednénk, ha ő kegyelmek ebben velünk egyet értenének — ő kegyelmek is szánakozván szomorú esetünkön, ezen dologban megegyeztek velünk és szabadságot adtak, hogy kérésünkkel bátran mehetünk ez éránt a fels. udvarhoz».

E megegyezés után viszik fel a kérvényt Bécsbe s nyújtják ott át május 30-án a kancellárnak.

Egy esztendőnél tovább tartó megismételt kérvényezés és küldöttségjárás után végre 1753 július 9-én kiadta a Helytartótanács az engedélyt, mit a vármegye július 16-án közölt is a pápaiakkal, amely szerint megengedettett, »hogy az említett adászteveli helységben a templomot megbővíthetik, vagy a helyett nagyobbat építhetnek, — valamint engedélyt kaptak, hogy iskolát is állíthatnak, de csak az u. n. grammatikai fokig bezárólag«...

(Lássuk csak röviden, mit jelentett a főiskolára nézve ez az engedély?! Eddig a pápai főiskolán tanulók elvégezhették mindazokat a tudományokat, amik szükségesek voltak ahhoz, hogy valaki egy gyülekezetben tanító, jegyző, vagy lelkipásztor lehessen, sőt tanulmányai végén lehetett ügyvéd, vagy bíró, vagy akár milyen megyei vagy állami hivatalnok, — most a grammatikai iskolában, hogy a jelenből vett példával szóljak, elvégez-

hette mindazt, amit a gimnázium I. és II. osztályában tanulnak —, vagyis a latin nyelv lévén a mérték — elsajátíthatta a latin nyelvből a grammatikai ismereteket. Az eddigi főiskola helyett tehát tarthattak egy — nem is algimnáziumot —, hanem csak egy két osztályú középiskolát, bár Nagy Mihály titokban a syntaxist is tanította diákjainak, úgy hogy valójában a mai négy osztálynak felelt meg a teveli iskola. Jól tudom, hogy ez a hasonlat nem egészen fejezi ki az akkori helyzetet, mert hiszen Nagy Mihály nem négy, hanem adataink szerint hét osztályba is sorozta a növendékeket —, de mégis csak így képzelhetjük el valójában, ha a mai helyzetre alkalmazzuk.

De lássuk, mi történt tovább az iskola szempontjából.

Nem beszélünk most arról, hogy hogyan építették meg a pápaiak az adász-teveli, ma is álló templomot! Hogy miként egyeztek meg a teveliek és a pápaiak az egészen különleges közös egyházigazgatásra nézve. Hogy miként oldották meg a lelkipásztor kérdést, annak fizetését stb. Mindez nagyon érdekes lehetne, de bennünket most az iskola érdekel!)

Az engedélyt megnyervén, az iskolai tanítás megkezdésére, a pápaiak nem keseregtek azon, hogy régi főiskolájuk helyett most csak ilyen kicsiny gramma-

tikai iskolájuk marad. Nem nyugodtak ugyan bele — sőt 30 éven keresztül állandóan zörgettek a királyi udvarnál, hogy visszaszerezhessék teljes főiskolájukat —, *de* nem szalasztották el azt, amit megnyertek s megkezdték — s minden kérvényezés dacára be is végezték a teveli időt a grammatikai iskolánál.

Tették azt, amit az adott körülmények közt tehettek!

A teveliekkal megegyezve, beköltöztették iskolájukat az addigi teveli iskolába és beállították az iskola vezetésére Nagy Mihály praeceptort, ki 1752-ig a pápai főiskolán is tanított már mint praeceptor.

A diákok nem a régi pápai főiskola diákjai voltak. Hiszen azok már magasabb osztályokba jártak. Elszéledtek még 1752-ben, ki Patakra, ki Debrecenbe, ki haza. Az itt tanuló kis diákok főleg teveli és pápai fiúk voltak. És tanította Nagy Mihály ezeket a pápai-teveli diákokat akkor, mikor — a teveli kis iskolások szabadon hagyták az iskolát. Mert még 1754-ben szerződést kötöttek a pápaiak a teveliekkal többek között arra nézve is, hogy az iskolai tanítás eddigi rendjét megtartják a pápaiak is. Ha pedig a teveli kis iskola fennmaradt — ahol tanulták a betűvetést és a számlást, meg a bibliai történeteket a teveli gyerekekkel együtt a pápai gyerekek is —, akkor a pápai-teveli iskola tanítási

ideje csak a mellett történhetett. Nyilvánvaló viszont, hogy ilyenformán nem Nagy Mihály volt egyedül az iskola tanítója, hanem mellette az elemi fokon levőket más tanította, egy iskolamester, akit a teveliek fizettek, de aki a pápai gyerekek tanításáért a pápaiaktól is kapott bizonyos összeget és pedig azért, mivel a harangozás is a mester kötelessége volt, már pedig ez időben a pápaiaknak is harangozott, no meg mivel az első időben Nagy Mihály nőtelen ember volt, a mester adott szállást legátusnak, szupplikánsnak, — nos mindezekért adott ő kegyelmének a pápai egyház 10 frt.-ot, ami ha kevésnek látszik is, éppen abban az időben nem volt éppen kis összeg, ha meggondoljuk, hogy abban az időben egypár jó ökröt 20 forintért lehetett kapni.

Így folyt a teveli-pápai iskolában a tanítás. Aztán nyilvánvaló lett, hogy a teveli iskola szűk a lassanként szaporodó pápai diákok számára.

A pápai egyház vezetői már előbb is számoltak ezzel az eshetőséggel. Éppen ezért már 1757-ben vásároltak egy nemesi fundust Adásztevelen s 1758-ban elhatározták, hogy a nemesi funduson építenek egy külön iskolát, mely tisztán az ő iskolájuk céljait szolgálja.

(Mielőtt elmondanánk, hogy milyen épületet emeltek, néhány szóval ki kell térnünk erre a telekvásárlásra is.

A helyzet ismeretéből világos, hogy a pápai egyház maga nem vásárolhatott telket Adásztevelen. De azért megtalálták a módját, hogy iskolatelekhez jussanak.

A pápai előjárók megbizásából néhány adászteveli nemes úr, névszerint: Kapolcsi Mihály, Tóth István, Badics István, Gáncs János, Merétei István és Kapolcsi Ferenc 1757 március 28-án zálogba veszik a teveli Hajdán-család nemesi telkét 324 frt.-ért. Majd április 3-án ugyanezt a telket, amelyiken egy ház is áll és hozzátartozik három hold szántóföld is, hasonlóképen zálogba adják több pápai nemes úrnak, akik viszont ezt az egyház rendelkezésére bocsátják, sőt módot találnak rá, hogy bizonyos összeg lefizetése mellett a Hajdán-családtól annak a teleknek tulajdonjogát is megszerezzék s 1759 május 17-én a csornai konvent, mint birtokügyekben hiteles hely előtt azt a maguk nevére is iratták. Megszerevén már előbb a telken álló házat is annak akkori birtokosától, Hering Istvántól.

Ez a ház pedig volt egyik oldalról a Zábrák és Jánossa familia háza, másik oldalról a paróchia között, vagyis a mai teveli ref. iskola helyén. Ez adatok birtokában biztos ismeretünk van a régi teveli-pápai iskola helyéről.

Amint ugyanis nyilvánvalóvá válik, hogy a teveli kis iskola szűk az immár

megszaporodó pápai diákok számára, s hogy ilyenformán az egyházi jegyzőkönyv szavaival szólva, az a hely az iskola számára »alkalmatlan és szoros is és más több vesződésünk is van vele, erre nézve elvégeztetett, hogy a magunk curialis fundusán, melyet már e végre megszereztünk, építsünk fából egy classist a gyermekeknek, a rajta levő ház pedig jó lészen a preceptor lakó helyének«. 1758 dec. 30-án hozzák ezt a határozatot s akkor meg is biznak két pápai előljárót, hogy ennek az épületnek az emelésére alkudjanak meg »valami faragó emberekkel«. De még több mint két esztendő telik el, míg az építést keresztül viszik. 1761 márc. 19-i jegyzőkönyvben olvasunk aztán a határozott építésről: E jegyzőkönyv szerint a már 1758-ban meghozott határozat értelmében »mostan is megnyugodtunk azon, hogy mivel a teveli iskolánkban levő gyermekeknek classisok már teljességgel szoros és alkalmatlan, megszapordván Isten segedelmébül tanuló gyermekeink, erre nézve ugyan Tevelen a parochialis ház mellett fölszélrül levő curialis fundusán ezen szent ekklesiának kéntelenítettünk a gyermekeknek egy jó nagy classist, a praeceptornak pedig egy bényiló szobát építeni, jó lévén egy szoba és konyha a régi épületbül. Alkudtunk meg azért mái napon azon épületnek és a régi egy szobának

és konyhának teteje újra csinálásáért Csapó Mihály és Balog Péter hitünkön lévő molnár mesteremberekkel, in toto 50 Rh. forintokban ily módon: Hogy azon egy 18 singü hosszúságu classist és egy szobát az utca felől ex fundamento újra mind oldalát mind tetejét, a régi szobának és konyhának pedig csak a tetejét és a konyhának egyik oldalát állítsák fel jó fából, egyedül csak a mi a famunkát illeti, sárzason és nádverésen kívül, azokra ajtóragasztókat, ajtókat, ablakrámákat csinálván és a magunk deszkájával tisztességesen meg is padlósolván, az oldalát is tartoznak meg fenni, de azoknak magunk fogunk fenni való vesszöt vitetni, ugy a több épület fáknak az erdőrül való hordatása alá is magunk fogunk szekereket adni, ők pedig minden féle épület fákat meg vágni, faragni és Szent György napra fel is állítani köteleztetnek».

Így épült meg 1761-ben a külön álló pápai iskola Tevelen. Nem valami díszes, vagy modern épület lehetett, de jó nagy volt, vagy 12 méter hosszú terem, belefértek a növendékek, még ha vesszővel font, sárralvert oldala volt is, a teteje szalmából s a padlója földből készült is.

Ebben az iskolában tanított aztán ettől kezdve Nagy Mihály, mindaddig, míg alig egy évtized múlva romladozni kezdett az amúgy se erős épület. Hja, arra

igazán nem számítottak a pápaiak, hogy még egy évtizednél tovább is Tevelen kell iskolájuknak maradni, hisz 1756 óta állandóan kérvényeztek a visszahelyezésért. Azonban a sövényfalú iskola nem respektálta a pápaiak hiedelmét s bizony már 1770 táján bomladozni kezdett. Eleinte megpróbálták reparálni. De aztán egyre inkább látták, hogy ismételt kérvényezésük is hiábavaló s az iskolai épület se bírja soká, ezért 1776-ban elhatározták, hogy »mivel a teveli oskolánknak sövény falai igen megromlottak és majd ki is dülnek, azért elvégeztetett, hogy a nyáron kőből rakattassék fel«.

És valóban 1776 nyarán neki állnak egy állandó épület emelésének. Nem gondolták, hogy amiről már le is tettek, a helyreállítás, a restitució milyen közel van. És még 1776 nyarán meg is építik az új, kőből való, hosszú időkre szóló teveli iskolát.

Ha a számadásokat végig olvassuk, csak halvány képet alkothatunk az építésről. Adatokat találunk csak — 30-ól körül, bödögei mészégetőről, fővény hordásról, deszkákról, szegekről, öt ablakról, szalmatetőről —, de fogalmunk az épület formájáról és nagyságáról alig lehet. Legfeljebb feltételezhetjük, hogy ez a 200 frt.-ba kerülő épület legalább akkora volt, mint az előbbi sövényből készült 12 m. hosszúságú iskola. Az épü-

let igazgatása, a kert elkerítése még két év mulva is tart. Bizonyára jól elkészült, hosszú időkre szóló épületet emeltek akkor — s ez az épület már csak öt esztendeig szolgálta a pápaiakat, 1783-ig, amikor II. József türelmi rendelete alapján a pápaiak is visszanyerték vallásgyakorlatukat és iskolatartási jogukat.

Most nézzük meg még a praeceptort — s a diákokat.

Mint már említettük, az iskola tanítója Nagy Mihály praeceptor volt. Nagy Mihály nevét minden pápai diáknak ismerni kell, de nem felejtethik el a pápateveli iskola vezetőjének nevét az adászteveliek sem. Három évtized még egy 400 éves főiskola életében sem kevés idő s e 30 év alatt Nagy Mihály jelentette a pápai főiskolát. Az az emléklevelezőlap, amit Tóth Sándor rajztanárunk ez emléknaphra metszett, kegyeletünk első adója, amit leróttunk iránta.

Ez a Nagy Mihály pápai diák volt még az 1740-es években, majd a Komáromi Kata-alapítványból a soproni liceumban tanult egy ideig, ahonnan hazatérve 1749-ben, mint felsőbb tudományokat tanuló togátus diák írta alá a pápai főiskola törvényeit. 1751-ben és 1752-ben egészen az iskola elfoglalásáig az u. n. syntixistáknak, vagyis a mai III—IV. o. gimnázistáknak megfelelő diákok tanára, praeceptorja volt.

Az iskolafoglalás után, 1753-ban öt

állította be az egyház a teveli iskola vezetésére. És tanította a diákokat nemcsak a grammatikai fokig, hanem ezen felül is, tanította a syntaxist is.

Mint mondtuk először, nőtlen ember volt, akinek — kevés fizetés is elég volt. 1756-ban azonban megházasodván, lakodalmát a pápai egyház tartotta ki, adván neki erre az alkalmatosságra két akó bort és 15 font hust. Díjlevele 1761-ben következő volt: 50 frt. készpénz, minden tanítványtól minden pápai vásárkor egy garas, 12 mérő kenyérnek való gabona, 3 mérő fehér lisztnek való, egy szántó föld (1 hold), 12 font gyertyának való faggyu. 1764-ben megszorítják a járandóságát fél mázsa husal, 25 font sóval és egy 2 forint értékű sovány disznóval. Azonkívül megengedik, hogy földjének művelésére felhasználhat a diákok közül 10-et, akik aztán tandíjat nem fognak fizetni. — Pár évvel később a lakáson és földön kívül minden természetbeni járandóságát pénzre váltják át s így lesz egész évi fizetése 80 frt. 1773-ban panaszkodik, »hogy ily drága időben a 80 frt. fizetéssel el nem élhet, mivel már meg is cselédesedett«, — ezért felemelik fizetését 100 frt.-ra.

Ezért a fizetésért — nem, nem ezért a fizetésért dolgozott Nagy Mihály. De dolgozott lelkesedéssel, hittel Isten iránt s szeretetből a tudományok és a diákok iránt. 31 esztendőn keresztül.

Iskolai munkája a teveli diákoknak, mint már feljebb is említettük, — az alsófoku középiskolák munkája volt. Közelebbről az osztályok beosztása ad valami felvilágosítást a végzett anyagról. Az 1769-i diákok névsora hét csoportot vagy osztályt különböztet meg. Az osztályok elnevezése a következő volt: I. a lectorok, II. declinisták, III. diversisták, IV. comparisták, V. conjugisták, VI. grammatisták, VII. syntaxisták. E latin anyag mellett természetes, hogy hittant, számtant, földrajzot is tanultak. Sőt 1773-ban kötelezik Nagy Mihályt a német nyelv tanítására is. A diákok életéről, sajnos, ezenkívül nem sokat tudunk. 1763-ból vezetve vannak névsoraink róluk. Eleinte 50, utóbb 70-re emelkedik a számuk, — persze az elemi fokon túl levők száma, mert amazok a teveli iskolamester keze alatt voltak. Ezek a diákok legnagyobb-részt teveliek és pápaiak voltak, de kerültek számosan a környék mintegy 10—15 községből is időnként. A legmesszibb község, ahonnan tanulni jöttek Tevelre, a györmegyei Böny község volt.

Persze a diákok a tanulás mellett akkor is játszottak, a diákélet akkor is meg volt, aminek mesterileg elképzelt képét adja Sándor Pál tanár úr a Négyszáz év című munkájában. De adatunk is van erre: 1763-ban olvassuk a jegyzőkönyvben, hogy a diákgyerekek a praeceptor

udvarán szoktak játszani. S mivel ez a fundus elkertölve nincs, »a gyerekek által menvén a szomszéd fundusára, — igen kergeti őket«. Amikor is aztán el is kerítik az iskolai fundust.

Végre ütött a szabadulás órája. 1783-ban kiadta II. József a türelmi rendeletet s ennek értelmében a pápaiak is visszatérhettek Tevelről.

Lázás sietséggel sürgetik a vármegyén az engedély kiadását, ami végre 1783 májusában meg is történik. S ekkor bevonul Nagy Mihály a diáksággal újra Pápára, ahol azóta 150 esztendő telt el örömben és szomorúságban, de ezentúl már mindvégig szabadságban, mint a főiskola pecsétjén szereplő jelmondat is mondja, ettől kezdve szabadon tenyészik a főiskola.

Nemes tanuló ifjúság! Elzarándokoltatok ide, az ősök által megszentelt falak közé. Emlékezni jöttetek. Emlékezzetek hát. Emlékezzetek a száműzetésben meleg otthont nyújtó adászteveli egyházra, emlékezzetek a hősiek önfeláldozással munkálkodó Nagy Mihályra, emlékezzetek arra a kis diákcsoporthoz, mely valamikor itt tanult s istentiszteleteken valahol ott ült, ahol most ti, — emlékezzetek és ne feledjétek, hogy kitartásuk, hősiességük, tudományszeretetük mentette meg számotokra a pápai főiskolát, az Alma Matert. És ha ezt el nem feleditek, háláljátok meg Isten bennük

mutatkozó kegyelmét azzal, hogy tanul-
tok.

És te adászteveli szent gyülekezet, ki
akkor felkaroltad szerető kebledre a pá-
pai kivert, üldözött iskolát, aki meleg
otthont adott neki s száműzetése keser-
veit segítettél neki elviselni, — fogadd
el az utódok háláját is! És szeresd to-
vább, forrón a pápai diákot, a pápai fő-
iskolát.

